

FARŞA DİVAN SAHİBİ OSMANLI SULTANLARI VE DİVÂNLARININ NÜSHALARI

Şadi Aydın*

Özet: İyi bir medrese tahsili gören Osmanlı sultanları, ilim dili olan Arapça'nın yanında, edebiyat dili olan Farsça'yı da mükemmel bir şekilde öğrenmekteydiler. Bununla beraber şiir kabiliyeti olan Osmanlı Sultanları öğrendikleri Farsça ile divanlar meydana getirecek kadar bu dili kullanmakta başarılı olmuşlardır. Farsça divan sahibi olan Osmanlı Sultanları şunlardır; Cem Sultan, Yavuz Sultan Selim, Şehzade Bayezid, Sultan III. Murad ve Kanuni Sultan Süleyman.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Sultan, Divan, Farsça, Edebiyat.

The Ottoman Kings Who Wrote Diwans in Persian And Manuscripts of Their Diwans

Summary: Having learned Arabic for Islamic Studies, the Ottoman Sultans, who were well educated in medreses, also perfectly acquired Persian, the language of literature. Accordingly, those with a talent for poetry were so skillful that they created diwans in Persian. The Sultans who wrote diwans in Persian were: Cem Sultan, Yavuz Sultan Selim, Şehzade Bayezid, Sultan III. Murad and Kanuni Sultan Süleyman.

Keywords: Ottoman, Sultans, Diwan, Persian, Literature.

GİRİŞ

Selçukluların ve onlara bağlı emirliklerin Anadolu'da istikrar bulmasından sonra Fars dili yavaş yavaş bu toprakların resmi dili haline gelmeye başladı. Önemli kentlerde konuşma dili Farsça idi. Beyliklerde yazışmalar Farsça yapılıyordu, kitaplar Arapça ve daha ziyade Farsça yazılıyor, Farsça şiir söyleniyor, medreselerde dersler Farsça veriliyordu¹.

Anadolu Selçukluları'nda XII. yüzyılın ikinci yarısından sonra İzzeddin Kılıçarslan zamanından bu yana edebiyat dili olarak Arapça, şiirde de Farsça, hükümdar ve devlet erkenının saraylarında rakipsiz bir hakimiyet elde etmişti. Sultan ve emirlerin himayesinde bir çok İran şairinin yanı sıra değişik ülkelerden ilim ve fikir adamlarının bir araya geldikleri saraylar ve medreseler Fars dili ile büyük bir edebî ve ilmi faaliyete sahne olmaktaydı. Bunun tabii sonucu olarak da Farsça bir çok edebî ve ilmi eser ortaya konmaktaydı. Selçuklu hükümdarları daha çok Fars diline ve Fars edebiyatına değer veriyorlardı, çünkü kendileri bu dile vakıftılar.

Bu dönemde Fars Edebiyatı'ndan bir çok tercümeler yapılmış ve bu tercümeler daha sonra bu eserlerin tanınmalarını sağlayarak bu türlerde benzer eserler hem Türk diliyle hem de Fars dili ile ortaya konmuştur.

Fars dili, şiiri ve İran kültürünün revacının Anadolu'da ve diğer Osmanlı topraklarında devam etmesinde Mevlâna'nın düşüncesinin ve eserlerinin etkisi çok büyüktür. Mevlâna'nın şiiri, Mevlevî Tarikatı, Mevlevî Tekkeleri Fars dilinin bu topraklarda yaşamasına ve Anadolu dışındaki yörelerde de yayılmasına vesile oldu. Çünkü Mevlâna'nın mesnevisi ve gazelleri Farsça söylenmişti ve Fars dili Mevlevî dervişlerinin kutsal dili haline gelmişti. XIII. yüzyıllarda Fars dili şairlere, vezirlere, münşilere ve hükümet adamlarına özgü bir dildi ama Mevlevî tekkeleri vasıtasıyla halk tabakaları arasına girdi. Sultan saraylarında şehnamehanlar bulunduğu gibi derviş meclislerinde de Mevlâna'nın şiirlerini okuyan mesnevihanlar bulunmaktaydı.

Anadolu Selçuklu saltanatı sona ererken İran'da da Olcayto'dan sonra İlhanlı hükümeti zayıflamaya yüz tuttu ve bu hanedan'ın Anadolu'daki nüfuzu ve idari gücü yavaş yavaş ortadan kalktı. Öte yandan, göçebe Türkmen nüfusu Anadolu'da hızla çoğalmaktaydı. Tatar hücumu sırasında bunların bir kısmı yurtlarından sürülmüş ve Anadolu'ya gelmişlerdi. Moğollarla birlikte bu topraklara yeni gruplar da gitmişti. Selçuklular'ın çöküşüyle birlikte bu boylar Anadolu'nun dört bir yanında yerel hükümetler kurdular. Bunların arasından Kayı Boyu, Selçuklular döneminde Bizans'a karşı uç beyliği yapıyordu. Sonraları 1326'da Bursa'nın Osman Bey'in oğlu Orhan Bey tarafından fethedilmesiyle Osmanlı Devleti'nin kuruluş hazırlıkları tamamlanmış oldu².

Selçuklulardan sonra Osmanlılar'ın zuhuruna kadar ki fetret döneminde nerede tahsilli bir bey ve hakim varsa, Fars dili orada ilgi görüyordu. Bu cümleden olarak 1381-1398 yılları arasında yaklaşık 18 yıl süreyle Sivas ve yöresinin hakimi olan Kadı Burhaneddin, Fars dilini himaye ediyordu.

ŞADİ AYDIN

1453 yılında İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed tarafından fethiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun altın çağı başlamış oldu. İmparatorluğun başkenti Edirne'den İstanbul'a nakledilerek bu şehir gitgide çağın en büyük kültür merkezi haline geldi.

Fatih'in sarayı İran'lı şair ve yazarların toplandığı bir yerdi. Bu dönemde İran'dan İstanbul'a giden orta dereceli bir çok şair görüyoruz. İran'dan Anadolu'ya giden herkesten şairlik beklendiği ve bu konuda mahareti olmayan ve İran'da şairlik iddiasında bulunamayacak kişilerin şiir söyledikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan, şair olmak ile İran'lı olmak birbiriyle öylesine özdeşleşmiştir ki, Anadolu'lu bazı şairler kendilerini İran'lı gösteriyorlardı.

Fatih'ten sonra tahta geçen II. Bayezid, o devirdeki İran'ın en meşhur şairi Câmî ile yazışıyor ve ona değerli hediyeler gönderiyordu. Câmî, 'Silsiletü'z-Zehab' adlı mesnevisinin üçüncü defterini Bayezid'e ithaf etmiş ve sonunda Sultan'ın gönderdiği ikibin altın floriye teşekkür etmiştir. Câmî'nin Fatih ve II. Bayezid ile ilişkileri onun Osmanlı topraklarında meşhur olmasına neden oldu. Öyle ki, hiç bir İran'lı şair ve yazarın eseri onun eserleri kadar tercüme ve istinsah edilmedi.

Babasını tahttan indirerek yerine geçen Yavuz S. Selim'in güçlü bir şairlik yönü bulunmaktadır. Yavuz döneminde Şah İsmail'in zulmü nedeniyle bir çok İran'lı şair ve bilgin Anadolu'ya kaçtı. Sünnî şair ve bilginler inançlarından vazgeçemedikleri takdirde ya öldürülüyorlardı ya da İran'dan kaçıyorlardı. Bunların bir kısmı Hindistan'a, bir kısmı Maveraünnehir'e, bir kısmı da Anadolu'nun yolunu tuttu. Anadolu'ya gelen ilim ve edeb erbabına gerekli değeri veren Yavuz, Farsça söyleyen şairleri teşvikten geri durmuyordu. Kendisi de Farsça şiir söylüyordu, Farsça divanında 2000 beyit vardır.

Avrupalıların Muhteşem Süleyman dedikleri Kanunî, Yavuz'dan sonra tahta geçmiştir. Edebiyatı seven, şair ve yazarları destekleyen bir kimseydi. Farsça şiir de söyleyen Kanunî şiirlerin de Muhibbî mahlasını kullanmıştır. Türkçe divanından başka yaklaşık 700 beyitlik Farsça divanı vardır.

İyi bir medrese tahsili gören Osmanlı sultanları, ilim dili olan Arapça'nın yanında, edebiyat dili olan Farsça'yı da mükemmel bir şekilde öğrenmekteydiler. Bununla beraber şiir kabiliyeti olan Osmanlı Sultanları öğrendikleri Farsça ile divanlar meydana getirecek kadar bu dili kullanmakta başarılı olmuşlardır. Farsça divan sahibi olan Osmanlı Sultanları şunlardır; Cem Sultan, Yavuz Sultan Selim, Şehzade Bayezid, Sultan III. Murad ve Kanuni Sultan Süleyman. Şimdi bu sultanların biyografi ve eserlerine kısaca değinerek onların Farsça divanlarının nüshalarını tavsif edelim.

CEM SULTAN (1459- 1495)

Edirne'de doğmuştur. İlk öğrenimine daha beş yaşındayken sarayda başlayan Cem, 1469'da Kastamonu Sancak Beyliğine gönderildi. Fatih'in oğlu ve II. Bayezid'in kardeşidir. Fatih, 1473 yılında, Cem'i Edirne'de bırakarak Otlukbeli savaşına gittiğinde Osmanlı ordusunun yenik düşme söylentilerine kapılan Cem padişah olma hevesine kapılmış, babası savaştan galibiyetle dö-

FARŞA DİVAN SAHİBİ OSMANLI SULTANLARI

nünce Cem'i kışkırtanları idam ettirmiştir. Bir yıl sonra büyük oğlu Mustafa'nın Karaman'da ölmesi üzerine Cem Konya'ya gönderilmiş ve öğrenimine orada devam etmiştir. Bu sırada II. Bayezid de Amasya'da aynı Cem gibi çok renkli bir hayat sürmektedir. Cem'in çevresine Sadî, Haydar, Sehayî, Lâlî, Kandî ve Şahîdî gibi şairler toplanmış, bunların bir kısmı Cem'le birlikte kaçmıştır. Bu yüzdende bunlara Cem Şairleri lakabı verilmiştir. Yanında bulunan Rum ve İtalyan bilim adamlarından da yararlanan Cem tarih ve felsefede olan bilgisini artırmıştır. Cem, Batı Edebiyatı'nda da 'Zizimi' adıyla çeşitli eserlere konu olmuştur.³

Eserleri: Türkçe Divân⁴, Cemşid u Hurşid⁵, Fal-ı Reyhan-ı Sultan Cem⁶, Farsça Divân: Cem Sultan'ın Farsça Divanı'nın iki nüshası bulunmaktadır. Abdurrahman Naci Tokmak eser üzerine bir doktora tezi hazırlamıştır.

Birinci nüsha: Bursa Orhan Haraççı Kütüphanesi nr.:891.5 - 913/1'de kayıtlı nüshadır. (26 x 17,5) (18 x 10) ebadında, 92 varak, 15 satır, talik yazı ile. Ser levhalı, cedveli, nefis müzehheb ve müzeyyendir.

Başı: Resid müjde-i nevrüz şod iyan-i sebze

Zi- ravzaha-yı cinan mi-dehed nişan sebze

Sonu: Me-ra perişani rûsvayî cihan kerd

An arızı koned-em kevn u an hal-i siyah kerd

İkinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı nr.3794/1'de kayıtlı meşin ciltli, tezhibli, Şemseli, salbekli, zencirekli, köşebentli, miklepli ve talik yazıyla yazılmış bir divandır. Kenarında Türkçe divân mevcuttur. (21,5 x 12,7) (12 x 5) cm ölçülerindedir.

Başı: Resid müjde-i nevrüz şod iyan-i sebze

Zi- ravzaha-yı cinan mi-dehed nişan sebze

Sonu: Me-râ perişanî rûsvayî cihan kerd

Ân arizî koned-em kevn u an hâl-i siyah kerd

SELİMİ (YAVUZ SULTAN SELİM 1466- 1520)

Yavuz Sultan Selim, Osmanlı padişahı Sultan II. Bayezid'in oğludur. Daha babasının sağlığında kardeşleri Korkut ve Ahmed ile taht kavgasına tutuştu. Yeniçerilerin ve kendisini tutan devlet adamlarının desteği ile 1512'de tahttan indirilen II. Bayezid'in yerine padişah oldu. Osmanlı devleti için asıl tehlikenin İran'dan geldiğine inanıyordu. İran'da saltanat süren Şah İsmail Anadolu'da büyük bir Şii propagandası yapıyordu. Selim, Şah İsmail'in üzerine yürüterek onu Çaldıran'da 1514'te yenmiştir. Zaferden sonra Tebriz'e geldi ve oradan birçok sanatkarı İstanbul'a gönderdi. Zamanla Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletmiştir. Abbasi halifesinden halifeliliği almıştır.

Sert mizacı ve cesareti yüzünden kendisine " Yavuz " lakabı takılan I. Selim büyük bir padişah idi. Ömrü savaş meydanlarında geçmiştir. İlmî sever ulemaya hürmet ederdi. Farsça'ya tam manasıyla vakıftı. Farsça ve Türkçe şi-

ŞADİ AYDIN

irleri bulunmaktadır. Farsça şiirlerinin toplandığı divanının nüshaları mevcuttur.⁷

Eserleri:

Farsça Divân: Tesbit edilen 16 nüshası bulunmaktadır. Divanda 2 münacat, 1 nat, 333 gazel bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in bu divanı Ali Nihat Tarlan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.⁸

Birinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı nr. 3830 Mukavva cilt, miklaplı, cedvelli, tezhibli, serlevhalı, 13 satır, talik yazı ile yazılmıştır. 30 varaktır, müstensihisi Abdolvahid isminde birisidir. (23,9 x 14,1) (14,3 x 7,3) ölçülerindedir.

Başı: Ey tû râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne-hemta-i tû der milk-et bî-hemtayî

Sonu: Ez yarî-yî Selimî her çend ar dârî
Gayr ez tû tâ kıyamet u râ me-bad yarî

İkinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Kitaplığı nr.449 Mukavva bir cilt içindedir.15 satır, talikyazı ile yazılmış 38 varaktır.(17 x 11, 10x 5) ölçülerindedir. İstinsah tarihi ve müstensihisi belli değildir.

Başı: Ey tû râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne-hemta-i tû der milk-et bî-hemtayî

Sonu: Goftî Selim kist der iklim-i aşikî
Biçâre-i fakir u hakir-i bela-keşî

Üçüncü nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı nr. 3422/1

Bu divân, bir divân mecmuasının içerisinde. Kenarında Şahî divanı yazılıdır. Mukavva bir cilt içinde, Serlevhalı, tezhiplidir. İstinsah tarihi 926 h. Müstensihisi malum değildir. 15 satır, talik yazı ve 48 varaktır.

Başı: Ey tû râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne-hemta-i tû der milk-et bi-hemtayî

Sonu: Tufeyl-i men hemî didend rûy-i digeran eknun
Şodem razî ki çûn cam-i tufeyl-i digeran başem

Dördüncü nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Paşa Kitaplığı nr. 762 'Divân-ı Hazret-i Sultan Selim' ünvanıyla, ebrulu mukavva cilt içerisinde, 57 varak, 15 satır, talik yazıdır. Müstensihisi belli değildir, fakat 984 hicri senesinin Rebîülevvel ayında Kayseri'de istinsah edilmiştir.

Başı: Ey mihr-i alem cân be-nûma cemal-i mâ râ
Be-rûku zi roh berfiken mülk cihan bey-âra

Sonu: Âb ber ateş tû-râ yarî ki mi-zed eşk bûved
Ey Selimî ez nazar u râ çe san endâhtî

Beşinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı nr. 3630 Bu nüsha 65 varak, her varak 17 satır, talik yazıdır.

FARSÇA DİVAN SAHİBİ OSMANLI SULTANLARI

(19x13)(14.5x7.8)cm ebadındadır. 1293 hicri tarihinde Muhammed Fikri el-Hüseyni tarafından istinsah edilmiştir.

Başı: Ey mihr-i alem cân be-nüma cema-i mâ râ
Be-rûku zi roh berfiken mülk cihan bey-âra
Sonu: Âb ber âteş tû-râ yari ki mi-zed eşk bûved
Ey Selimî ez nazar u râ çe san endâhtî

Altıncı nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi İlavesi nr.154 Bu nüsha 'Divân-ı Selimî ünvanıyla 254 varaktır, her varak 21 satır, talik yazıyladır. (21.1x12.4) (15.1x7.4)cm ebadındadır. Meşin cilt içerisinde, ser levhalar müzehhebtir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim
Hest asa-yı reh-i tab-ı Selim
Sonu: Ne-şikufed tab-ı bî-şarab Selim
Maye-i intiaş yani mey

Yedinci nüsha: Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Kitaplığı nr.2141 Bu nüsha, meşin bir cilt içerisinde, 252 varak, her varak 17-18 satır, talik yazıyladır. (21.7x13) (16x7.5)cm ebadındadır. 1131 hicri tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensihî belli değildir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim
Hest asa-yı reh-i tab-ı Selim
Sonu: Ne-şikufed tab-ı bî-şarab Selim
Maye-i intiaş yani mey

Sekizinci nüsha: Nuru Osmaniye Kütüphanesi nr. 3827 Bu nüsha 73 varak, 12 satır, nestalik yazıyladır. (13x19.1) (7.2x11) cm ebadındadır. Şemseli, salbekli, meşin bir cilt içerisinde.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî
Sonu: Çün Selimî saltanat dârem ki di goftî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

Dokuzuncu nüsha: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı nr.737 Bu nüsha 42 varak, her varak talik yazıyla, 13 satırdır. (21.5x13.5) cm ebadındadır. Abdülvahid Meşhedî tarafından hicri 10.yüzyılda istinsah edilmiştir.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemtayî tû der mülket bî-hemtayî
Sonu: Çün Selimî saltanat dârem ki di goftî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

Onuncu nüsha: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı nr.738 Bu nüsha 32 varak, her varak talik yazıyla, 12 satırdır. Serlevhali.

ŞADİ AYDIN

müzehebb bir nüshadır. (16x25)cm ebadındadır. Hicri 10. yüzyılda Abdulvahid Meşhedî tarafından istinsah edilmiştir.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di goftî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

Önbirinci nüsha: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Kitaplığı nr.507 Bu nüsha 32 varak, her varak talik yazıyla 15 satır yazılmıştır. Serlevhalı müzehebb, ebrulu, siyah meşin bir cilt içerisinde.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di goftî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

Onikinci nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr.1016= Halis Efendi 8413 Bu nüsha 42 varak, nestalik yazıyla 13 satırdır. (11.8x19.4) (6x12.6) cm ebadındadır. Serlevhalı müzehebbli, şemseli, salbekli meşin bir cilt içerisinde. Abdulvahid Meşhedî tarafından ihtimalen 10. hicri yüzyılda istinsah olmuştur.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî
Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Çûn Selimî saltanat dârem ki di goftî be-lütf
Aşık-ı divane-i bî-itibar-ı men tû-yî

Onüçüncü nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr.1607 Bu nüsha 48 varak, talik yazıyla 15 satırdır. Cilt mukavva ve şemselidir.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim
Hudaya tû-râ zibed in padişahî
Ki her padişah râ tû poşt u penahî

Sonu: Behr-i tû ey na-mihriban hem çûn Selim-i na-tûvan
Mâ râ zi-yarî suht cân tâ hod tû yâr-ı kistî

Ondördüncü nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr.929 Bu nüsha 54 varak, nesih yazıyla 19 satırdır. Serlevhalı ve müzehebbdir. (13.6x20.5)(7.8x14.1)cm ebadındadır. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Ebrulu ve meşin bir cilt içerisinde.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim
Hudaya tû-râ zibed in padişahî
Ki her padişah râ tû poşt u penahî

FARSÇA DİVAN SAHİBİ OSMANLI SULTANLARI

Sonu: Her çend Selimî şode ez cân-ı seg-i kûy-et

Sad cân be-feda-yı tû ki şayeste-i anî

Onbeşinci nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr. 1331 Bu nüsha 78 varak, talik yazıyla, 15 satırdır. Birinci varak ve 22-b minyatırlıdır. Ondan öncede Sultan Selim'in tasviri bulunmaktadır. 1222 hicri yılında Seyyid Abdi tarafından istinsah edilmiştir. Şemseli, mukavva bir cilt içerisinde.

Başı: Bismillahirrahmanirrahim

Hudaya tû-râ zibed in padişahî

Ki her padişah râ tû poşt u penahî

Sonu: Kismet kerdim tâ ber-asayed halk

Ku zir zemin girift u rûyi zemin

Onaltıncı nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar nr. 1330=Halis Efendi 6438 Bu nüsha 67 varak, her varak nestalik yazıyla 11 satırdır. (11.8x19.5)(6.9x11.3)cm ebadındadır. Bütün varaklar nefis müzehheblidir. Bir çok minyatür ihtiva eden bu nüshanın istinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Çeşitli nakışlara sahip meşin bir cilt içerisinde.

Başı: Ey tû-râ perde-i izzet-i ilm yektayî

Kes ne hemta-yî tû der mülket bî-hemtayî

Sonu: Mûrg-i dil nalan me-râ her dem subh

Çûn zûlf-û tu por gül kafesi mi-bayed

ŞAHÎ (ŞEHZADE BAYEZİD 1525- 1562)

Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden olan Bayezid, kendisinden önce katledilen Şehzade Mustafa'dan sonra bilhassa Anadolu tımar erbabının tahta varis olarak desteklediği bir şehzade idi. Kardeşi Selim ile olan mücadelesinde ne yazık ki babasının karşısında yermak zorunda kaldı. Devlet güçlerinin de desteklediği Selim, Konya'da yapılan savaşta Bayezid'i bozguna uğrattı. Bayezid ailesi ile Amasya'ya çekildi. Daha sonra katline fetva alınan şehzade İran'a kaçmak zorunda kaldı. Padişah ve Selim'in ısrarlı isteklerine rağmen Şah Tahmasb önceleri Bayezid'i onlara teslim etmediyse de sonunda Kanuni ile anlaşma yoluna gitti. İran'a giden bir heyete teslim edilen Bayezid ve oğulları orada katledildiler, cenazeleri Sivas'a getirilerek defnedildi.

Şahî mahlasıyla şiirler yazmış olan Bayezid'in Türkçe divânı ve Farsça divânçesi bulunmaktadır.⁹

Eserleri: Türkçe divân¹⁰, Farsça divânçe; tesbit edilebilen iki nüshası vardır.

Birinci nüsha: Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kit.(Farsça) nr.330 Şemseli, zencirekli koyu kırmızı meşin bir cilt içinde 15 varak; (20,5 x 12) (14,5 x 8)cm. ebadında 13 satır talik yazı ile. Haşim el-Mekki tarafından istinsah edilmiştir. Mürettep 17 gazel, 6 müfred ve 3 kita bulunmaktadır. Şahî'nin

ŞADİ AYDIN

bu divançesi üzerine Mustafa Çiçekler bir çalışma hazırlamış ve yayınlamıştır.¹¹

Başı: Eger tac-ı cihandarî müyesser şevd mâ-râ
Be-tiğ-i kahramanî ber guşayem mülk-ü dünya râ

Sonu: Be-dergâh-ı tû üftadem be-zarî
Tû haşa redd konî mahrum dârî

İkinci nüsha: Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kit.(manzum) nr.225 Şemseli, salbekli, kenarları zencirek ve çerçevesi kahverengi meşin bir cilt içindedir, (21,4 x 14,5)

(12,5 x 8,1)cm. ebadında 13 satır talik yazı ile olup, Türkçe divanını müteakip 91a- 97b varakları arasındadır. İstinsah tarihi ve müstensihî belli olmayan bu nüshada 17 gazel, 6 müfred ve 3 kıta bulunmaktadır.

Başı: Eger tac-ı cihandarî müyesser şevd mâ-râ
Be-tiğ-i kahramanî ber guşayem mülk-ü dünya râ

Sonu: Be-dergâh-ı tû üftadem be-zarî
Tû haşa redd konî mahrum dârî

MURADÎ (III. MURAD 1546- 1594)

II. Selim ile hasekisi Nurbanu Sultan'ın oğludur. Akşehir sancakbeyi oldu. Konya ovasında babası ile amcası arasındaki savaş sırasında Konya kalesi muhafazasında bulundu. 1562'de Manisa sancakbeyi oldu ve padişah olunca kadar bu vazifede kaldı. II. Selim'in vefatı üzerine Sokullu Mehmet Paşa tarafından saltanata davet olunarak tahta geçti.

III. Murad dönemi Osmanlı Devleti'ndeki çöküşün başlangıcını hazırlamıştır. Uzun süren savaşlar ve iktisadi gerileme, makamların rüşvet ile ehil olmayanların eline geçmesi bu çöküşü hızlandırmıştır.

III. Murad musiki, şiir ve sohbetten hoşlanan bir padişah'tır. Muradî mahlası ile dinî ve tasavvufî şiirler yazmıştır. Bazı Arapça ve Farsça gazelleri zamanın edîpleri tarafından şerhedilmiştir.¹²

Eserleri: Türkçe divanı¹³, Fütûhat-ı Ramazan¹⁴, Farsça divanı; Sultan III. Murad'ın Farsça gazellerinden oluşan divanında 39 gazel ve 2 mesnevi bulunmaktadır. Divanda bulunan bu iki mesnevi Fütûhat-ı Ramazan'da da mevcuttur. Divanın bilinen iki nüshası vardır. Yine eser üzerine Kamil Yaşar Uyar çalışmıştır.¹⁵

Birinci nüsha: Ali Emiri Kütüphanesi nr.329. Köşebentli, zencirekli ve şemseli koyu kahverengi meşin bir cilt içindedir. Aharlı, kartal arma filigranlı Avrupa kağıttır. Serlevhada " Sultan Murad-i Salis Hazretleri'nin Eş'ar-i Şahaneleri " yazılıdır. Zahriyesinde Ali Emiri Efendi'nin vakıf mührü vardır. İstinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. 12 varak olup (21,1 x 13,5) (14,8 x 8,2)cm. ebadındadır.

Başı: Bad ger mi-vezed ez kûy-i habib-i dil-i mâ
Ruh bahşende şevd hak bûved müşkil-i mâ

FARŞÇA DİVAN SAHİBİ OSMANLI SULTANLARI

Sonu: Ez Muradî in-sohen ba yâd-gir

Şad-giri şad başî şad gir

İkinci nüsha: Türk İslam Eserleri Müzesi nr.1901 İçi ve dışı kabartma şemseli, kenarları zencirek ve cetvelli, miklepli meşin bir cilt içindedir. Her sayfa yıldız ve çerçevesi olup, nesih yazıyla yazılmıştır.

Eserin 1b yüzünde müzehheb serlevha içerisinde " Miratü'l gaybu'l-hakani min fütühatı Sultan Murad bin Sultan Selim Han " yazılıdır. 993 h. yılında Nuh Halife bin Abdullah tarafından Hane-i Humayun'da istinsah edilmiştir. Eser, Sultan III. Murad'ın Arapça ve Farsça gazellerle, mesnevi tarzında yazılmış birkaç manzumenin şerhini ihtiva etmektedir. Gazeller Haşimî, Nevalî, Bakî, Subhî, Hoca Sadettin gibi devrinin meşhur şairleri tarafından şerhedilmiştir. (26,3 x 17,5) (15,5 x 8,6)cm. ebadında olup, 227 varaktır.

Başı: Fekad enşa-el-munşiu bi-neşetin ve inna inşana
Ve kane hallatun mekani ve ekvanlena kâna

Sonu: El-hak bu aralıkta meani-i acibe derc buyurmuşlardır
Vasfında insan aciz kalur.

MUHHİBÎ (KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN 1494-1566)

Osmanlı Devleti'nin onikinci padişahıdır. Yavuz Sultan Selim'in sancak beyliği sırasında 1494 yılında Trabzon'da doğdu. Karahisar , Bolu, Kefe, ve Saruhan'da sancak beyliği yaptı. 1520'de babası Yavuz Selim'in ölümü üzerine tahta oturdu ve 46 yıl padişahlık yaptı.

Kendisi aynı zamanda şair olan Kanunî, Muhibbî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Bu şiirlerde bir sultandan çok herhangi sıradan bir insan gibi görünen Muhibbî, aşk ızdırabı, kanaat, tevazu, felekten şikayet gibi, her şairde görülen konuları işlemiştir.

Muhibbî çok şiir yazmış şairlerdendir. Koca bir ülkeyi yönetmek gibi keşif bir çalışma içinde Zati'den sonra en çok gazel yazma rekorunu elinde tutması hayli şaşırtıcıdır.¹⁶

Eserleri: Türkçe divân¹⁷, Farsça divan; Farsça divanının tespit edilen dört nüshası bulunmaktadır.

Birinci nüsha: Topkapı Sarayı kütüphanesi Revan nr.738 Vişne çürüğü bir cild içindedir. Serlevhalar tezhipli, sahife kenarları halkarı tezyinatlı, yıldız çerçeve içinde, 6 satırlı, okunaklı çok güzel talik yazı ile olup, kağıdı aharlıdır. Divân Kanuni'nin hayatında, m.1565-1566 tarihinde Mehmet Şerif tarafından istinsah edilmiştir. 205 varaktır. (20 x12,5) ölçülerindedir.

5b -37a varaklar arasında Farsça gazel, rûbai, kıta ve müfredler bulunmaktadır. 39 - 205 varaklar arasında Türkçe divân bulunmaktadır. Farsça divanda 45 gazel, 22 rûbai, 39 müfred bulunmaktadır. Eser üzerine Kasım Gelen bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹⁸

Başı: Dide ez âteş dil garka-i âb est me râ
Kâr-ı in çeşme zi ser-çeşme harab est me râ

ŞADİ AYDIN

Sonu: Günahem râ be-bahş u destem gîr

Af ferma ki kerde-em taksîr

İkinci nûsha: Ali Emiri nr.323 Şemseli, köşebentli ve zencirekli, vişne rengi meşin bir cilt içindedir. Kağıdı aharlı, 17 satır talik yazı ile dir. İstinsah kaydı yoktur. 22 varaktır. (19 x 12,4) (14,2 x 7,8) cm. ölçülerine sahiptir. Divanda 95 gazel, 5 rûbai, 5 kıta, 34 müfred bulunmaktadır.

Başı: Dide ez âteş dil garka-i âb est me râ

Kâr-ı in çeşme zi ser-i kâr harab est me râ

Sonu: Rakam-ı mihr u meh ez sine-i eflak reved

Ne-reved nakş-i cemal-i tû ez ayine-i mâ

Üçüncü nûsha: Üniversite Kütüphanesi, Türkçe yazmalar nr.5477 Sırtı mukavva bir cilt içindedir. Kağıdı aharlı, 13 satırlık yazı ile dir, istinsah kaydı yoktur. 263 varaktır. (21,8 x 14) (16 x 10)cm. ebadındadır.

Türkçe divanı müteakip, 253b- 262b varakları arasında 38 adet Farsça gazel bulunmaktadır. 253b de, süslü yaldızlı bir çerçeve içerisinde: "Divân-ı farsî-i Sultan Süleyman aleyhi rahme ver- rıdvan" ibaresi vardır.

Başı: Dide ez ateş dil garka-i âb est me râ

Kâr-ı in çeşme zi ser-i kâr harab est me râ

Sonu: Merdim ey Muhib cûda ez ân gül ez çe lik

Hahed giyah türbet-i mâ dad bûy-i tû

Dördüncü nûsha: Ali Emiri kütüphanesi nr. 322 Sırtı meşin, üzeri ebru kaplı mukavva bir cilt içindedir. Kağıdı mavi renkte, incedir. Başlıklar kırmızı, muhtelif satırlı , rika yazı ile dir. İstinsah kaydı yoktur. (21 x 15,5) (18,5 x 11) ebadında olup, 17 varaktır. Divanda 92 gazel, 4 rûbai, 35 müfred bulunmaktadır.

Başı: Dide ez ateş dil garka-i âb est me râ

Kâr-ı in çeşme zi ser-i kar harab est me râ

Sonu: Menem aşk-et gariban çak kerde

Gariban çist dil u can çak kerde

* Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Görevlisi.

¹ Özkan, Mustafa. Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Kitabevi, İst., 1995, s.56.

² Riyahi, Muhammed Emin. Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı (çev. Mehmet Kanar) İnsan Yay. İstanbul, 1995 s.113

³ Geniş bilgi için bkz. Ertaylan, İsmail Hikmet. 'Sultan Cem', İst.Ün. Ed. Fak. Yay., 1951.

⁴ Ersoylu, Halil. "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı ve Üzerine Dil Araştırmaları." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1978. "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı" 3 cilt, İstanbul, Tercüman, 1981. "Cem Sultan'ın Türkçe Divanı" Ankara, TDK, 1989.

⁵ İnce, Adnan. " Cem Sultan, Cemşid u Hurşid: inceleme-metin." Doktora Tezi, Fırat Ün., 1981.

FARSÇA DİVAN SAHİBİ OSMANLI SULTANLARI

- ⁶ Okur- Meriç, Münnevver. "Cem Sultan'ın yeni bulunan Fal-ı Reyhan-ı Cem Sultan Adlı eseri." Tarih ve Toplum 16, s.96 (Aralık 1991):24-7
- ⁷ Türk Dili ve Edebiyatı Ans., Dergâh Yay., C.VII, s.498-99.
- ⁸ Tarlan, Ali Nihat. Yavuz Sultan Selim'in Farsça Divân Tercümesi, İstanbul, 1946.
- ⁹ Geniş bilgi için bkz. Kılıç, Filiz. Şehzade Bayezid 'Şahî' Hayatı ve Divanı, Kültür Bak., Ankara, 2000.
- ¹⁰ a.g.e.
- ¹¹ Çiçekler, Mustafa. Şehzade Bayezid ve Farsça Divançesi, Şarkiyat Mec., VIII., İst., Üniversitesi, Edeb., Fak., Şarkiyat Araş., Merk., Çantay Kitabevi, İst., 1998 s.,211-18.
- ¹² Kırkkılıç, Ahmed. Sultan III. Murad (Muradi): hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Divanı'nın tenkitli metni, Doktora tezi, Atatürk Ün., 1985.
- ¹³ a.g.e.
- ¹⁴ Uyar, Kamil Yaşar. "Sultan III. Murad'ın Fütûhat-ı Ramazan'ı ve Farsça Divanı", Doktora Tezi, İstanbul Ün., 1995.
- ¹⁵ a.g.e.
- ¹⁶ Büyük Türk Klasikleri, Ötüken-Söğüt Yay., C.III, s.403, İst.1986.
- ¹⁷ Ak, Coşkun. "Muhibbî Divanı: izahlı metin" Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1977. Muhibbî Divanı, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1987.
- ¹⁸ Gelen, Kasım, Kanunî Sultan Süleyman'ın Farsça Divanı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1998.